

sellaiseen käsitykseen sovi; se kuuluu jokseenkin kaikissa suhteissa suomalaisen puoluetutkimuksen parhaimmiston.

Vesa Vares

Mihin unkarilaiset tarvitsevat vuoden 1956 vallankumousta?

Heino Nyysönen: The Presence of the Past in Politics. '1956' after 1956 in Hungary. University of Jyväskylä, SoPhi, Jyväskylä 1999. 305 sivua.

■ Suurten murrosten, sotien ja vallankumousten jälkeen syntyy tarpeita vallitsevien historiantulkintojen muuttamiseen ja uudelleentulkintaan. Näin kävi myös vuoden 1989 vallankumousten jälkeen entisissä kansandemokratioissa. Kommunististen diktatuurien luhistuessa myös niiden historiamonopoli murtui. Marxismi-leninismiin perustuneiden 'ainoiden oikeiden totuuksien' kumoamisesta ja länsimaisen historiantutkimuksen menetelmiin nojautuvasta uuden historian kirjoittamisesta tuli tärkeä osa sitä transitioprosessia,

jonka päämääränä oli demokraattisten arvojen juurruttaminen postkommunistisiin yhteiskuntiin.

Heino Nyysösen tutkimuskohteena on Unkarin vuoden 1956 tapahtumia koskevien tulkintojen poliittinen käyttö – 'menneisyyden läsnäolo politiikassa' – Janos Kádárin yli kolme vuosikymmentä kestäneellä valtakaudella 1956–1988 ja sen jälkeen tapahtuneessa vallankumouksessa. Tarkastelu ulottuu vuoden 1994 loppuun. Haastavampaa aihetta olisi vaikea kuvitella; sellainen voisi olla vain historiapolitiikan genren äiti ja ehdoton klassikko, 'Holocaust'. Jatkuvasti uusiksi kysymyksiksi laajentuva ja uusiin historiapolitiisiin tilanteisiin kytkeytyvä ja niissä argumenttina käytettävä Holocaust-debatti on puolen vuosisadan kuluessa saanut jatkuvasti lisää vuosirenkaita kuin kasvava puu.

Saksalaisessa keskustelussa kolmannen valtakunnan juutalaisvainoista on problematiikkaa hahmotettu käsitteellä 'Vergangenheitsbewältigung', joka tarkoittaa yritystä tulla toimeen vaikean menneisyyden kanssa. Kuta kipeämpi ja kiistanalaisempi menneisyys on sitä vaikeampaa on sen 'historiallistaminen' (Historisierung) eli sitä 'vastahakoisemmin' se muuttuu 'normaaliksi historiaksi', joka ei enää ole sillä tavoin aktiivisesti läsnä nykyisyydessä, että sitä voitaisiin käyttää vallan välineenä.

Saksan asemasta historiapolitiisista kysymyksistä kiinnostuneen keskustelun ja tutkimuksen edelläkävijänä todistavat myös terminologiset vaikeudet. Niihin Nyysönenkin on

törmännyt, sillä hänen on ollut käytettävä monia sellaisia saksan kielestä peräisin olevia käsitteitä, joilla ei ole vakiintunutta englanninkielistä vastinetta. Yhtä vaikeaa niitä on kääntää myös suomeksi, mutta se on tässä yhteydessä enemmänkin arvostelijan kuin Nyysösen ongelma.

Syksyn 1989 itäeurooppalaisten vallankumousten ehkäpä pätevin silminnäkijätodistaja, englantilainen journalisti ja historioitsija, Timothy Garton Ash, on taannoin selvittellyt terminologisia vaikeuksia. Jos esimerkiksi *Geschichtspolitik* käännetään sanoilla 'history politics', ei ole lainkaan itseltään selvää, että englanninkielinen kuulija ymmärtää sen siinä merkityksessä, jossa termiä käytetään saksan kielessä. Mitä kaksi nälkävuoden mittaista saksankielistä sanaa, *Vergangenheitsbewältigung* ja *Geschichtsaufarbeitung*, voisivat tarkoittaa? Ash ehdottaa sellaisia vastineita kuin 'treating', 'working over', 'confronting', 'coping', 'dealing', 'coming to terms' tai jopa 'overcoming' (with) *the Past* (kurs. S. H.).

Menneisyyden läsnäolon tutkimuksessa ei ole kyse vain historiantulkintoista, joita historiografia perinteisesti tutkii, vaan paljon syvemmin menneisyyden kaikinpuolisesta vaikutuksesta nykyajassa. Voidaan puhua laajassa merkityksessä historiakulttuurista, joka käsittää kaikki mahdolliset foorumit, keinot ja tavat, joiden kautta nykyajassa elävät ihmiset voivat kohdata menneisyyden ja tehdä tiliä sen kanssa. Historiankirjoitus on tietenkin yksi tärkeimmistä menneisyyden kohtaamisen

foorumeista, mutta historioitsijat eivät toki yksin tulkitse menneisyyttä. Muistomerkit, merkkipäivät, kansalliset ja poliittiset symbolit, kadun- ja paikannimet, patsaat, museot, näyttelyt, jne. hallitsevat elinympäristöämme. Kirjallisuus, taide, musiikki, media, päivänpoliittisessa keskustelussa käytetyt argumentit, retoriikka ja kieli suorastaan tihkuvat historiaa.

Nyysösen tuntee saksalaisen keskustelun ja sen puitteisaa käytetyn käsitteistön varsin hyvin. Tärkeä auktoriteetti on Reinhart Koselleck, jolta Nyysösen on ottanut historiankirjoituksen vaiheita kuvaavan, 'schreiben' -verbin etuliitteiden avulla luodun käsitteistön: 'aufschreiben', 'fortschreiben' ja 'umschreiben' samoin kuin historiankirjoituksen alkeismuotoja tarkoittavat 'abschreiben' ja 'ausschreiben' kääntyvät kyllä niin englanniksi kuin suomeksikin, mutta niiden käyttö jää Nyysösen tutkimuksessa aika yleiselle tasolle, lähinnä kuvauksen apuvälineeksi.

Kun tarkastellaan menneisyyden läsnäoloa politiikassa, kysymys vallasta on keskeinen. Kuinka menneisyyttä koskevia käsityksiä tulkitsemalla voidaan vaikuttaa ihmisiin poliittisesti? Nyysösen mukaan menneisyyden esittämisessä on kyse 'retorisesta yrityksestä hallita ihmisiä poliittisesti'. Useimmat George Orwellin klassikon "Nineteen eighty-four" (1949) lukeneet muistavat siitä, paitsi sloganin 'Iso Veli valvoo', myös historiankirjoituksen ja vallanpitäjien suhdetta koskevan kiteytyksen: "Joka hallitsee menneisyyttä,

hallitsee tulevaisuutta: joka hallitsee nykyisyyttä, hallitsee menneisyyttä." Epäilemättä Orwell halusi historiapolitiisella kommentillaan kuvata totalitaristisissa yhteiskunnissa vallitsevaa tilannetta, joissa ihmisten ajattelukin on kontrolloitua. Länsimaisissa 'avoimisissa yhteiskunnissa' ei ole yhtä ainoaa oikeaa historiankäsitystä vaan useita keskenään kilpailevia tulkintoja. Useimmiten voidaan kuitenkin puhua 'vallitsevasta historiankäsityksestä', jota myös valtaosa tutkijoista tieteellisin perustein kannattaa. On siis kovin todennäköistä, että myös demokraattisessa yhteiskunnassa vallitseva historiankäsitys on sopusoinnussa vallan kanssa ja sillä tavalla enemmän tai vähemmän vallan syleilyssä.

Nyysösen tutkimusasetelma on poikkeuksellisen haastava, sillä siinä on useita aikatasoja ja näkökulmia. Ensimmäinen aikataso on itse lokamarraskuun vaihe 1956, jonka tapahtumat Nyysösen on ollut pakko kertoa päivä päivältä jo pelkästään siksi, että muodostuisi edes jollakin tavoin selkeä kuva siitä menneisyydestä, jonka läsnäolo tutkimuksessa varsinaisesti selvitetään. Toinen aikataso käsittää vuodet 1956–88, jolloin Unkarin vallanpitäjillä, Kádárin johtamalla MSZMP:llä, oli hallussaan historiantulkinnan monopoli. Kansalaisten ja varsinkin Unkarista paenneiden noin 200 000 ihmisen muistissa eli toisenlainen menneisyyskuva, joka ei tosin sekään ollut yhtenäinen ja ristiriidaton.

Kádárin hallinnon aikana vuoden 1956 tapahtumia tulkittiin yksiselitteisesti *vastaval-*

lankumoukseksi, mutta kuten Nyysösen osoittaa, täysin monoliittisia eivät vuotta 1956 koskevat käsitykset tuolloinkaan Unkarissa olleet. Virallisesta tulkinnasta poikkeavia käsityksiä pääsi julkisuuteen enemmän kuin unkarilaiset nyt ovat valmiita myöntämään. Näyttää myös siltä, että Unkarissa hallitseva puolue ei valvonut historiantulkintoja läheskään yhtä määrätietoisesti ja kovin ottein kuin entisessä DDR:ssä, jossa puolue määräsi viisivuotissuunnitelmissa tärkeimmät historiaprojektit ja asetti etukäteen "tulokset", joihin tutkijoiden oli päädyttävä.

Vuodesta 1988 alkoi Unkarissa siirtymävaihe, joka johti myös vuoden 1956 tapahtumien perusteelliseen uudelleenarviointiin. Nyysösen selvittää erittäin seikkaperäisesti tämän prosessin etenemistä eri tasoilla vuoteen 1994. Itse asiassa tutkimuksesta käy sen päätuloksena ilmi, että vuoden 1956 tulkintojen politisointi ja uudelleentulkinta hallitsi hyvin pitkälle Unkarin siirtymistä kommunismista monipuoluedemokratiaan.

Unkarille oli ominaista se, että muutos tapahtui asteittain, samaan tapaan kuin Puolassa, jossa siirtymävaihe oli vieläkin pitempi. Toukokuussa 1988, samassa puoluekokouksessa, jossa Kádár kukistui, nimitettiin historiakomitea, jonka tehtävänä oli selvittää viimeisten neljän vuosikymmenen tapahtumia. Komitean työn tulokset ilmestyivät seuraavan vuoden helmikuussa. Vuoden 1956 tapahtumien osalta se ehdotti uutta tulkintaa ja nimitystä *kansannousu* (népfelkelés). Tätä nimitystähän oli useim-

missa länsimaissa, kuten myös Suomessa, käytetty alusta lähtien. Historiakomitean mukaan kansannousussa oli esiintynyt 'demokraattisen sosialismin elementtejä'. Kilpailevan tulokinnan esitti radikaali ja nopeampaa demokraattista muutosta vaatinut oppositio, jonka mukaan vuonna 1956 Unkarissa tapahtui nimenomaan *vallankumous* (forradalom) ja kyse oli kansallisesta *vapautistelusta* (szabadságharc).

Symboliset aktit seurasivat Unkarissa vuoden 1988 keväästä lähtien toistaan. Niistä merkittävin oli vuoden 1956 marttyyrien, teloitetun pääministerin Imre Nagyn ja hänen lähimpien työtovereidensa uudelleenhautaaminen. Kansalaisten mielipiteitä tutkittiin ja samalla muokattiin tiheästi toistuneilla mielipidemittauksilla, joissa kysyttiin, mikä nimitys kuvaisi parhaiten vuoden 1956 tapahtumia. Niistä saadut tulokset ovat mielenkiintoisia. Ensimmäisessä gallupissa helmikuussa 1989 vielä 40 prosenttia vastanneista oli sitä mieltä, että tapahtumat alkoivat kansannousuna, joka kääntyi vastavallankumoukseksi. Vastavallankumouksena niitä piti 13 prosenttia ja vallankumouksena vain 6 prosenttia. Seuraavan vuoden aikana vallankumous-nimityksen kannatus nousi nelinkertaiseksi (22 prosenttiin), mutta yhä yhtä moni oli sitä mieltä, että kyseessä oli kansannousu, joka kääntyi vastavallankumoukseksi. Huomionarvoista on myös se, että termin vastavallankumous kannattajien määrä ei pudonnut vaan pysytteli edelleen 13 prosentissa vastanneista.

Vuoden 1990 maaliskuussa pidetyissä vapaissa vaaleissa unkarilaiset valitsivat itselleen parlamentin, joka perinteisellä oikeisto–vasemmisto-akselilla oli Euroopan oikeistolaisiin. Heti ensimmäisessä istunnossaan toukokuussa 1990 parlamentti säätöi vuoden 1956 historiantulkintaa koskevan lain, johon sisältyi kaksi pääkohtaa: 1. Vuoden 1956 *vallankumouksen* ja vapautistelun muisto on täten kodifioitu, ja 2. Lokakuun 23. päivä, jolloin vallankumous ja vapautistelu 1956 alkoi, sekä Unkarin tasavallan julistaminen tuona samana päivänä 1989, olkoon tästä lähin kansallinen juhlapäivä. Virallisen historiantulkinnan kodifioiminen lakiin osoittaa, kuinka tärkeä vuoden 1956 muisto unkarilaisille on. Vastaavaa ei käsittäakseni ole muualla tehty.

Unkarilaisten historiapolitiikasta löytyy toinenkin erikoisuus, nimittäin kommunistikaudella pystytettyjen patsaiden siirtäminen erityiseen 'patsaspuistoon', jossa halukkaat voivat käydä niitä katselemissa. Ennen kuin tähän ratkaisuun päädyttiin, asiasta tehtiin useita mielipidetiedusteluja. Esimerkiksi Leninin patsaan halusi hävittää kokonaan 9 prosenttia vastanneista, varastoon siirtämisen kannalla oli 12 prosenttia, mutta suurimman kannatuksen, 46 prosenttia, sai ajatus patsaspuistoon sijoittamisesta. Kolmanneksella ei ollut asiasta minkäänlaisia mielipidettä.

Nysssösen tutkimus perustuu laajaan ja monipuoliseen aineistoon, jonka työstäminen on kunnioitettava suoritus. Päälähteitä ovat hallitsevan

puolueen dokumentit, lakikoelmat ja sanomalehdet, joita on käytetty pääasiassa vuosilta 1988–94 mutta tärkeää Népszabadság-lehteä on tarkasteltu myös viiden vuoden välein loka-marraskuulta vuodesta 1956. Nysssösen pohdiskelee aiheellisesti myös lähteidensä todistusvoimaisuutta ja erottaa toisistaan alkuperäislähteet ja kirjallisuuden. Tämä on metodisesti erittäin tärkeä erottelu mutta ei suinkaan yksiselitteinen. Historiantutkimuksessa alkuperäislähteiksi luokitellaan se aineisto, joka on syntynyt välittömästi tutkittavan ilmiön tuloksena ja tuotamana. Kun Nysssösen työssä on ainakin kolme eri aikatasoa, sama lähde voi periaatteessa edustaa toisessa kohdassa primäärilähdettä ja josakin toisessa kohdassa olla sekundäärilähde. Tältä osin Nysssösen erottelu on hieman karkeatekoinen.

Toinen lähteisiin liittyvä seikka on niissä käytetty kieli, retoriikka, joka on voimakkaasti poliittisidonnaista. Historiantutkimuksessa on tietysti aina kyse tekstien kontekstualisoinnista. Erityisen hankala on tältä osin entisten kommunistimaiden kirjallinen jäämistö. Sen lähdekriittinen analyysi edellyttää toimintamekanismien perusteellista tuntemista.

Nysssösen edellytykset tarttua Unkarin vuoden 1956 kansannousun/vastavallankumouksen historiallistamiseen ovat poikkeuksellisen hyvät: hän taitaa unkarin kielen ja tuntee maan olot perin pohjin mutta on silti ulkopuolinen ja kykenee katsomaan asioita sellaisesta näkökulmasta, johon un-

karilaiset itse eivät ehkä huomaisi tarttua. Mielenkiintoista on, miten unkarilaiset historioidijat reagoivat Nyyssösen tutkimukseen. Joka tapauksessa kyse on sen luokan työstä ja kannanotosta, että se herättää Unkarissa varmasti huomiota.

Nyysösen tutkimuksen rakenne on perusteltu ja toteutus on kaikin puolin toimiva. Hänen viittaustekniikkansa on tietyllä tavalla ongelmallinen. Se on kyllä sinänsä asian- ja johdonmukainen: viitteet on yhteiskuntatieteissä tavallisen käytännön mukaan sijoitettu tekstin sisään sulkeisiin ja lyhenteitä on käytetty järjestelmällisesti. Mutta etenkin niissä kohdin, joissa lähteinä on käytetty sanomalehtiä ja viittauksia on runsaasti, silmä tahtoo eksyä lyhenneviidakkoon ja lukunautinto häiriintyy. Kyse on kuitenkin lähinnä kauneusvirheestä. Historioitsijoiden käyttämä alaviitetekniikka olisi tässä tapauksessa varmasti toiminut paremmin.

Hieman enemmän olisi odottanut Nyysöseltä koko historiapolittisen genren yleistä esittelyä, ja oma kappale vuoden 1989 murroksen laukaisemasta historian uudelleenarvioinnista ja sen merkityksestä siirtymävaihetta elävälle maille olisi liittännyt tässä käsiteltyä problematiikkaa laajempiin yhteyksiinsä. Toki Nyysösellä on siellä täällä viittauksia eri maiden historiakeskusteluihin, mutta ne olisi ehkä kannattanut esittää hieman kootummin ja yleisemmässä teoreettisessa asussa kuin nyt on tapahtunut.

Seppo Hentilä

Muistelmia ajantasaisesti

Esko Aho: Kolme kierrosta. Presidentinvaalit ja niiden jälkinäytös Esko Ahon päiväkirjan kertomana. Otava 2000. 224 s.

Martti Ahtisaari: Tehtävä Belgradissa. WSOY 2000. 283 s.
Alpo Rusi: Mariankadun puolelta. Otava 2000. 368 s.
Kalevi Sorsa: Ihmisiä, ilmiöitä. Otava 2000. 281 s.

■ Kun historiantutkimus on vasta päässyt kunnolla kiinni Urho Kekkosen aikaan, niin kuluneen syksyn poliittisissa muistelmissa ja päiväkirjoissa käsitellään jo Tarja Halosen valintaa tasavallan presidentiksi ja hänen virkakautensa alkukuukausiakin. Historiaa kuvataan siis hyvin ajantasaisesti eli ”reaaliajassa”. Näin tapahtuu muuallakin; muun muassa Helmut Kohl on julkaissut muistelmansa, joissa hän käsittelee kukistumistaan ja viime vuosien ahdinkoaan.

Tällaisista teoksista puuttuu tietenkin ajan tuoma perspektiivi, mutta aitoudessaan pikamuistelmat voi rinnastaa lähes päiväkirjaan. Julkaistujen päiväkirjojen aitous on puolestaan tietokoneaikana kasvava ongelma. Tekstistä ei voi nähdä jälkikäteisiä muutoksia siten kuin yliviivauksia ja muita merkintöjä vaikkapa J.K. Paasikiven päiväkirjojen alkuperäisversioista – ei ainakaan, jos ei pääse avaamaan tekijän tietokoneen sisuksia.

*

Esko Ahon teos on päiväkirja, jonka aitoutta sen toimittaja Lauri Kontro vakuuttaa. Ei ole syytä epäillä häntä. Teos kuvaa avoimesti Ahon toimia viime presidentinvaalissa. Ns. kolmatta kierrosta eli Harvardin-matkaa käsittelevä osuus on sen sijaan vain lyhyt epilogi, joka ei paljon uutta kerro asioita vähänkään seuranneelle.

Vaalikampanjasta päiväkirja antaa hyvän ja varsin raadollisen kuvan. Poliitiikan sisältö ei Mäntyniemeen pyrittäessä merkitse juuri mitään. Vielä ensimmäisen suoran vaalin edellä 1994 muun muassa tämän kirjoittaja yritti vertailla julkisuudessa ehdokkaiden tavoitteita; kuusi vuotta aikaisemmin heidän puheensakin tuntuivat tärkeiltä. Nyt merkitystä tuntui olevan vain pärjäämisellä televisiokeskusteluissa tai muussa julkisuudessa ja mielipidemittausten lukemilla. Aho käytti myös niukkaa aikaansa paljon tv-mainoksensa kuvaamiseen.

Tämä kaikki ei tarkoita sitä, etteikö Aholla ja muillakin presidenttiehdokkailla olisi ollut periaatteita ja tavoitteita. Ne vain otettiin annettuina tekijöinä ja kaikki voimat keskitettiin taktiikkaan – imagon kirkastamiseen ja kampanjointiin. Tv-keskusteluissa on ylipäänsä vaikea aidosti pohtia, saati kehitellä ajatuksiaan. Sen sijaan niissä on osattava valita oikeat vuorosanat valmiiksi laadituista ja usein harjoitelluistakin repliikeistä niin, että esiintymisen näyttää spontaanilta.

Aholle tärkeää oli myös maakuntien kiertäminen. Päiväkirja osoittaa tämän riskit. Vaalitilaisuuksiin lähtevät en-